

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора

професора кафедри права та публічного управління

Сумського державного педагогічного університету

Кучука Андрія Миколайовича – на дисертацію

Карасьова Валентина Івановича на тему «Реституція як напрямок реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Обрана Карасьовим Валентином Івановичем тема належить до кола найскладніших і суспільно значущих проблем сучасної юридичної науки. Триваюча збройна агресія російської федерації спричинила масові порушення прав людини, знищення та пошкодження майна, вимушене переміщення населення, втрату доступу до житла й активів, а отже поставила перед Україною завдання створити не сукупність розрізнених компенсаційних програм, а справедливу, доступну і послідовну систему відновлення прав постраждалих.

У цьому контексті дисертант слушно розглядає реституцію через призму перехідного правосуддя. Відновлення майнової сфери потерпілої особи має значення не лише як відшкодування економічної втрати, а й як офіційне визнання порушення, відновлення гідності, правової визначеності та довіри до публічних інституцій. Саме здатність держави забезпечити реальне поновлення прав постраждалих осіб значною мірою визначатиме легітимність повоєнного правопорядку і перспективи справедливого миру.

Теоретична актуальність роботи зумовлена відсутністю усталеного розуміння меж реституції у системі перехідного правосуддя. У науковій літературі вона нерідко ототожнюється з поверненням майна, компенсацією або однією з форм репарацій. Автор пропонує ширший підхід, за яким реституція охоплює не тільки результат, а й процедури документування,

доказування, визнання потерпілої особи, доступу до засобів захисту та виконання рішень. Така концепція є дискусійною, але науково продуктивною і відповідає практичним викликам України.

Практичне значення теми посилюється фрагментарністю чинного регулювання, різними часовими та предметними межами компенсаційних процедур, відсутністю уніфікованих методик оцінки шкоди, необхідністю узгодження національних цифрових реєстрів із міжнародними механізмами та невизначеністю майбутніх джерел фактичного фінансування компенсацій. Дисертація спрямована на осмислення саме цих проблем і тому є своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0118U001384). Тема дисертації безпосередньо відповідає зазначеному напрямку, оскільки присвячена забезпеченню прав людини, відновленню справедливості та інституційній спроможності держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Мета дослідження сформульована чітко і полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні реституції як напряму реалізації концепції перехідного правосуддя, визначенні її ролі у відновленні порушених майнових прав та розробленні пропозицій щодо вдосконалення й уніфікації відповідних механізмів. Поставлені завдання охоплюють теоретичний, історико-правовий, порівняльний, нормативний та інституційний виміри проблеми і загалом виконані у змісті роботи.

Автор застосовує комплекс взаємодоповнювальних методологічних підходів. Системний підхід дозволив показати взаємозв'язок реституції з установленням істини, відповідальністю, інституційними реформами та гарантіями неповторення; функціональний - розкрити її значення для відновлення прав і довіри; раціональний - забезпечити послідовну побудову дослідження. Діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний методи та метод правового прогнозування використано відповідно до предмета окремих розділів.

Джерельна база роботи є репрезентативною. Автор використовує праці українських і зарубіжних дослідників, міжнародно-правові акти, документи ООН і Ради Європи, законодавство України, практику Європейського суду з прав людини, національних судів та міжнародних арбітражів, матеріали Реєстру збитків і аналітичні оцінки наслідків війни. Список використаних джерел містить 262 найменування. Це забезпечує достатню доказову основу для теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Архітектура дисертації відповідає логіці дослідження. У першому розділі автор формує теоретико-правове підґрунтя, простежує еволюцію уявлень про справедливість і перехідне правосуддя та визначає зміст реституції. У другому - аналізує наслідки агресії, досвід держав Європи, Африки та Латинської Америки, а також національні й міжнародні механізми фіксації збитків. У третьому - оцінює нормативну еволюцію української системи, її інституційні недоліки та напрями уніфікації. Загальний обсяг роботи становить 290 сторінок, з яких 237 сторінок основного тексту.

Важливою перевагою дослідження є поєднання людиноцентричного і системно-інституційного підходів. Автор не обмежується аналізом компетенції органів або нормативних актів, а послідовно пов'язує ефективність процедур із доступністю для потерпілих, передбачуваністю, доказовою обґрунтованістю, прозорістю та фактичним виконанням рішень. Це надає висновкам роботи виразного правозахисного спрямування.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація містить низку положень, що мають теоретичну новизну та прикладне значення. Серед найбільш вагомих результатів слід виокремити наведені нижче положення.

- обґрунтування реституції як самостійного напрямку реалізації концепції перехідного правосуддя і системоутворювального елементу відновлення порушених майнових прав;

- формування авторського визначення реституції як комплексного механізму, який поєднує повернення або компенсацію майна, документування шкоди, судовий та адміністративний захист, цифрові інструменти й міжнародні інституційні процедури;

- класифікацію механізмів фіксації та відшкодування шкоди за національним, міжнародним і гібридним рівнями функціонування;

- комплексний аналіз досвіду ряду зарубіжних країн з акцентом на можливості адаптації окремих процедурних рішень, а не механічного перенесення моделей;

- обґрунтування доказового значення рішень національних судів України для міжнародних компенсаційних процедур та пропозицію закріпити відповідні правила у процедурних документах Реєстру збитків і майбутнього компенсаційного механізму;

- розвиток положень щодо ролі цифрових інструментів, інтеграції реєстрів та майбутнього Фонду компенсацій у реалізації відповідальності держави-агресора.

Окремо слід відзначити положення про реституцію як чинник інституційного відновлення довіри. У роботі переконливо показано, що ефективна процедура має не лише компенсувати матеріальну втрату, а й демонструвати спроможність держави визнавати порушення, діяти послідовно та забезпечувати однакові правила для різних категорій постраждалих. Це розширює традиційне розуміння правового ефекту реституції.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Теоретичне значення роботи полягає у розвитку доктрини перехідного правосуддя та загальнотеоретичних положень про відновлення порушених прав. Авторське бачення дозволяє розглядати реституцію на перетині справедливості, верховенства права, прав людини, юридичної відповідальності та інституційної довіри. Результати можуть бути використані у подальших філософсько-правових і теоретико-правових дослідженнях.

У правотворчій сфері висновки дисертації можуть бути використані під час підготовки рамкового законодавчого регулювання реституції, гармонізації Закону України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» і підзаконних актів, визначення єдиних правил доказування, оцінки шкоди та міжінституційного обміну даними. У правозастосовній діяльності вони можуть бути корисними для судів, органів влади, комісій з розгляду заяв і суб'єктів, які здійснюють документування збитків.

Практично цінними є пропозиції щодо узгодження національних механізмів із міжнародною компенсаційною архітектурою, нормативного визначення значення судових рішень та запобігання дублюванню компенсацій. Результати також можуть бути використані у викладанні курсів із теорії права, прав людини, перехідного правосуддя, міжнародного публічного та гуманітарного права.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях здобувача. Основні положення дисертації відображено у 14 наукових працях, серед яких 6 статей у фахових виданнях України, 1 стаття у виданні, що індексується у базі

Scopus, та 7 публікацій апробаційного характеру. Публікації послідовно висвітлюють генезу перехідного правосуддя, поняття та нормативне забезпечення реституції, документування порушень майнових прав, доктрину alter ego, цифрові технології, міжнародний компенсаційний механізм і практику господарських судів.

Сукупність публікацій свідчить про належну апробацію результатів та їх обговорення у науковому середовищі. Зміст опублікованих праць кореспондує з положеннями наукової новизни, висновками та рекомендаціями дисертації.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладу відповідає характеру кваліфікаційної наукової праці. Термінологія використовується послідовно, складні теоретичні положення пояснюються у зв'язку з нормативним і практичним матеріалом. Висновки до розділів узгоджуються з їх змістом, а загальні висновки відображають виконання поставлених завдань.

Структура й оформлення роботи загалом відповідають установленим вимогам. Окремі громіздкі речення та повторення близьких за змістом положень у вступі, анотації й висновках мають редакційний характер і не впливають на сприйняття основних результатів дослідження.

Вимоги академічної доброчесності. Зміст дисертації свідчить про самостійність проведеного дослідження. Позиції інших авторів подано з відповідними посиланнями, фактичні та статистичні дані мають визначені джерела, а положення наукової новизни сформульовано як результати власного аналізу здобувача. Підстав стверджувати про порушення принципів академічної доброчесності під час ознайомлення з роботою не встановлено.

Дискусійні положення та зауваження. Високо оцінюючи актуальність, теоретичний рівень і практичну спрямованість дисертації, вважаємо за доцільне окреслити кілька питань, які потребують додаткового пояснення під час публічного захисту. Вони не ставлять під сумнів основні

результати дослідження, а відображають складність і відкритість обраної проблематики.

1. Дисертація має виразну спрямованість на захист прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії, та неодноразово наголошує на орієнтованості перехідного правосуддя на потреби й права постраждалих осіб. Водночас доцільно було б детальніше розкрити процесуальний зміст цього підходу. Зокрема, варто конкретизувати форми участі постраждалих осіб у розробленні реституційних програм, право бути вислуханими під час розгляду вимог, отримувати мотивоване рішення, користуватися правничою допомогою та оскаржувати дії чи бездіяльність компетентних органів. Така конкретизація посилила б правозахисне спрямування запропонованої моделі.

2. У роботі проаналізовано різні категорії осіб і суб'єктів, майнові права яких порушені війною, однак самостійного розвитку могло б набути питання рівності та недискримінації у доступі до реституційних механізмів. Зокрема, потребують теоретичного уточнення підстави можливого диференційованого підходу до фізичних і юридичних осіб, громадян України та інших осіб, чий майнові права порушені війною, власників, спадкоємців і фактичних користувачів майна. Формулювання об'єктивних і пропорційних критеріїв такої диференціації допомогло б запобігти виникненню необґрунтованої ієрархії постраждалих.

3. Позитивною рисою дисертації є використання практики Європейського суду з прав людини під час аналізу захисту майнових прав і відшкодування шкоди. Водночас європейський правозахисний вимір можна було б систематизувати більш виразно, показавши взаємозв'язок вимог статті 1 Першого протоколу до Конвенції з процесуальними гарантіями статей 6 і 13 Конвенції під час побудови масових компенсаційних процедур. Окреме визначення стандартів законності, справедливого балансу, розумного строку, ефективного засобу юридичного захисту та меж розсуду держави надало б додаткової нормативної визначеності авторським пропозиціям.

Наведені зауваження мають дискусійний характер, не знижують загальної позитивної оцінки дисертації та можуть бути предметом подальших досліджень автора. Вони стосуються переважно конкретизації окремих перспективних положень, а не обґрунтованості основних висновків.

Загальний висновок. Дисертація Карасьова Валентина Івановича на тему «Реституція як напрямок реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект» є самостійним, завершеним і концептуально цілісним дослідженням актуальної проблеми. Робота містить науково обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, які мають значення для розвитку теорії права, прав людини, доктрини перехідного правосуддя та вдосконалення національних механізмів відшкодування шкоди.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», її результати належним чином апробовані й опубліковані, а оформлення відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць. Зміст роботи свідчить про здатність здобувача самостійно ставити та розв'язувати складні наукові завдання, критично аналізувати доктрину, законодавство й практику та формулювати обґрунтовані пропозиції.

Отже, Карасьов Валентин Іванович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права та публічного управління

Сумського державного

Андрій КУЧУК